

149

1111720

דברי בקורת

לכבוד רש"ל רפאפארט ונגד רא"ה ווייס

מאת

מִיִּם מִיִּסְטֵמָם יֵה פֶלֶא הַחֲסֵפָה חֲשׂוֹנֵי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ
מִיִּסְטֵמָם יִסְטֵמָם יִסְטֵמָם יִסְטֵמָם יִסְטֵמָם יִסְטֵמָם יִסְטֵמָם יִסְטֵמָם
אברהם עפטיין
הַחֲסֵפָה חֲשׂוֹנֵי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ

לִפְנֵי הַחֲסֵפָה חֲשׂוֹנֵי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ
הַחֲסֵפָה חֲשׂוֹנֵי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ
עִם נֹסֶפֶת מֵאֵת **שו"ה**
הַחֲסֵפָה חֲשׂוֹנֵי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ הַחֲזֵק יִסְדֵּי זִכְרוֹ

קראקא

בדפוסו של יוסף פישער (גראָדגאססע נוי 62).

בשנת תרנ"ו לפ"ק.

KRAKAU

Druck von Josef Fischer, — Verlag des Verfassers.

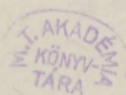
1896.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 149

מאמרי דברי בקורת נדפסו באוצר הספרות חלק ה' בשבוסים רבים
מסבה שלא נשלחו אלי להגיה הטעויות שנפלו בהם. ועל כן אמרתי להדפיס
המאמרים ההם בחוברת מיוחדת בהסרת הטעויות המשחיתות את הכונה.
ידידי החכם הנודע לתהלה רש"ח"ה הוסיף באוצר הספרות על
מאמרי כמה דברים הראוים להשמע. גם את ההוספות האלה הדפסתי
ברשיון מחברן במחברתי הזאת. מני ומניה תסתייע מילתא להציל כבוד
רש"ל רפאפארט אשר הלל הרא"ה ווייס בודון ובשגנה.

אברהם עפשטיין.

„דברים אחדים מתוך דברי ימי ר' שלמה ליב רפאפורט,
מאת אייזיק הירש ווייס, לקוח מתוך ספר זכרונותי“.
(האסיף שנה ששית, תרנ"ד 124—104).

מדה טובה נטועה בלב האדם להוקיר חכמים ולתת כבוד לשמם ולזכרם. ע"י המדה הזאת נתעורר להתביינן לדבריהם בנפש הפצה ובשום לב, והיא היא הסבה שקנאת האמת תבער בקרבנו בכל עת אשר יקום איש להתעולל בם. קנאה כזאת בערה בקרבי בעת אשר קראתי את הדברים האחדים מאת הרא"ה ווייס, שמטרתם להשפיל לארץ את כבוד הרש"ל רפאפורט, אביר חכמי ישראל האחרונים, ה' ווייס לא יתיצב פנים אל פנים נגד איש ריבו ולא יגיש עצומותיו בצדק ובמשפט, כראוי לכל אוהב אמת, כ"א בתחבולות יעשה מלחמה. הוא טראה פנים כאלו הוא ממוקירי רפאפורט, ועם זה הוא מתריס כנגדו דברי חרפות וגדופים; מתחיל בשבח ומסיים בגנות וחוזר ומחלל, למען יוכל לשפוך עוד בוז וקלון, למען יחשב בעיני הקוראים לדובר אמת ולמען יכנסו דבריו בלבם. בראותי כל זאת אמרתי להביא מאמרו בכור הבחינה, ולגלות כל השטמן בקרבו, ואקוה כי אסיר את כל המשפטים המעקלים והדבות אשר הוציא ה' ווייס על רפאפורט.

רפאפורט היה בעל כשרונות נעלים מאד. שכלו היה מהיר וחד ולבו לב נגש; רעיוניו רצו כחצים ובכל זאת קלעו על הרוב אל המטרה, ועם מהירותו נקב תמיד עד התהום. הוא היה בעל התפעלות גדולה וכל אשר ראה העיר אותו לחקור ולדרוש, כי החקירה והדרישה היו חיי רוחו. בחקירותיו לא היה חוגי-מבטו צר, כ"א שם עינו בהתלמודים והמדרישים, בספרי הקדמונים והאחרונים ובכתבי-יד רבים, בלשונות שונות ובקורות העולם ומדעים שונים. בכל מקצועות התורה והחכמה גלה חדשות ונצורות וסלל לו דרך חדשה. סגנון לשונו היה יפה ונעלה, ובדעתו את ערכו הרם וערך הענינים אשר עסק בהם, היו דבריו מעטים ונמרצים, ויהי נוהר מלהוציא מפיו דברים בטלים רפאפורט ידע אנה פניו מועדות וישוה תמיד את מטרתו לנגדו ויכתב רק את הנחוץ להיות למליץ בין רעיוניו ובין קוראי מאמריו. נפשו בחלה במליצות אשר ראשן וסופן פסוקים מכה"ק ותוכן גרמנוזומים. בכל לבו דבק בהאמת ובמה שחשב לאמת, ולא במהרה הרפה ממנה, כי דעותיו היו מוחלטות

פלפולו ותשובותיו ומתוך מה שעל כל המקומות בתלמוד שדברתי עליהם או נגעתו בהם בהעברה היה צריך לעיין בפנים הספר, מתוך זה לבי הסיתני בשפק לחשוב כי עם הבקיות אשר אמרתי לא כן (!) ועל כל אדות הכרתי כי היתה בקיאותו רק לצדדים (!) ובפרט בחלק ההלכה מן התלמוד לא היה בקי כל כך" (106). "רפאפורט לא היה יכול לסבול סתירת דבריו. אחרי אשר גמר בלבו משפט או השערה לא סר מהם ואם קרה כי עמד נגדו חולק בראיות מצא תמיד תואנות וטענות בחריפות שכלו להשוב אחור את שכנגדו, ואז חזר המבקר להיות המפלפל וכל לחץ ודוחק היו בעיניו וישרים רק להעמיד דעתו... רפאפורט לא היה מן האנשים אשר הם לעולם מן הנעלבים ולא מן העולבים" (1). "אם אחד מן המחברים רומז על דברי רפאפורט וגם מזכירו בשם רק חדל לתת לו תואר גדול הראוי לו לפי דעתו, גם על זה יצא הקצף... הלא יען כי חזקו עליו רפיוניו (!) פור זמנו היקר לריבות דברים והנית ידו מהשלים הבורים אשר מנעוריו כל מעינו בס" (109—107). "זה הוא פחות מהשערה מוטעת, זה הוא טעות מלא-דעת... ואמנם כל אלה הדברים כתב בחפזון ואין להם שרש..." (112). ואחר כל הנאצות האלה לא יבוש ווייס להוסיף: "ידעתי גם ידעתי כי רבים ממכבדי רפאפורט ואוהביו ירגנו עליו על כי אמרתי משפטי עליו בלי משא פנים, ואליהם אומר: עוד הדבר שקול מי הוא אוהבו ומכבדו באמת, אם הם אשר יביטו יראו בו רק צלע (!) האור ועוצמים עינם מן הצללים או אני אשר לא חדלתי ממנו את מהללי על מעלותיו הנכבדות ושמתו אותותי אותות אהבה נאמנה, אבל גם הצגתיו לפני עמי עם רפיוני..." (181). גדולים מעשי האהבה הזאת! ווייס מעמים על רפאפורט טעיות שלא היו ולא נבראו, כאשר נראה תיכף, וחושבן לו לזדונות, ומציג אותו לעיני העם כאיש עקש ופתלתול, רודף אחר הכבוד, מבוהל ושוגה ומשגה—האין זה מעשה "אוהב ומכבד באמת"? — נפן נא לראות את טעיות רפאפורט אשר בהן יתכבד ה' ווייס:

(א) ר' אל עזר הקליר. ידוע כי השערת רפאפורט, שריא הקליר חי קרוב לזמן ר' שרירא גאון, לא יכלה להתקיים, יען כי מפי רס"ג לספר יצירה ומספרים אחרים נתברר, כי הקליר חי קודם רס"ג. בעת שרפאפורט

(1) לא היה מן הנעלבים ואינם עולבים בעת שהעולבים היו אנשי מרמה או חסרי דעה, אבל העביר על מדותיו בעת שהעולבים היו המימי דרך ואנשי דעה. על החרוס אשר גדל חרף ונדף אחרו פעם אחת, השיב לו רפאפורט: "ואני מה עשיתי לך ובמה העליתו מחמת זאת הסוערה, ענה זי!... ועמה מה אומר ומה לדבר? הן נקלותי מה אשיבך"... (אגרות ש"ר 18). "לא ידעתי אם האמין לי כעה על דברתי, כי עוד גם עמה נפשי קשורה כך כשלהבת קשורה בנחלת, וכל עוד נשמתי זי, רוח אלהי בקרבי יפח השלהבת להיות בוערה בנחלת אשך... ובכל זאת אח נפשי להשאר אחרך אם תרצני ולא תגלל נפשך זי עוד. אני לא הסרתי ולא חסירי כרתי לעולם, ואחה עשה כחשךך" (שם 20). — הנמלא אהבה נאמן ועלוב ובלתי עולב מה? ועי' עוד "זכרון לראשונים וגם לאחרונים" ח"ב ל"ד 43.

כתב תולדות רא"ק היו הספרים הנזכרים בכ"י ולא ראה אותם, אבל אחר שנדפסו שב מדעתו ויכתב: „רבינו סעדיה גאון היה ג"כ פייטן והוא מאוחר לפייטן קליר המובא ממנו בפירושו לס' יצירה, כאשר העירו חכמים. ועיי' הייתי מוכרח להקדים זמן הקליר במספר מאה שנים" (המגיד שנה ו' 256). ווייס מביא ראיה מחקירות רפאפורט בנוגע להקליר, שכתב השערותיו בלי מתינות וכי „רגז ושחק וכעס" בכל מי שהטיל ספק בהן, אך מהודאת רפאפורט אין בדבריו ווייס אף רמז קל; וכן לא יעשה, כי מודה ועוזב ירוחם תמיד. נוסף על זה יבקש ווייס תחבולות שוא להראות כי רפאפורט לא היה בעל שכל ישר וכי לא בנה את משפטיו על חקי ההגיון, וז"ל: „רחוקה היא ממני להכריע בין החולקים, אבל לא אוכל להתאפק מלהעיר על אחת מטענותיו ולהראות איך לפעמים נטה מופתיו על קו תהו והעמיד השערותיו. באחת מטענותיו על אלה החכמים יתאמץ לחזק דעתו כי היה הקליר בן איטליה הדרומית מפני שפיוטיו כוללים יותר ירושלמי ומדרשים מאשר יכללו כל הפיוטים, שבאיטליה היו החכמים בקיאים בתלמוד ירושלמי. האין זה המשפט נגד כל חקי ההגיון הפשוטים? אלו היה הדבר מוכרע במופתים ברורים למעלה מכל ספק כי היה הקליר בן איטליה והיתה השאלה מאין לקח זה הפייטן האיטליאני כל כך בקיאות בירושלמי ובמדרשי ארץ ישראל? על זה היתה נאותה התשובה אפשר כן, יען כי באיטליה היו החכמים בקיאים גם בתלמוד א"י ובמדרשיהם. אבל עתה השאלה היא מאין נדע שמקומו של הקליר היתה איטליה הדרומית? והשיב ר"פ „הראיה כי הפייטן ר"א היה מאיטליה הדרומית כי פיוטיו כוללים יותר ירושלמי ומדרשים מאשר יכללו כל הפיוטים מזולתו, ועל זה ישאלהו כל מעיין ישר: הלא זה ראיה נפתלה. הלבנבור היותו בקי בירושלמי היה מאיטליה? וכי כל הבקאים בירושלמי היו בני איטליה? וכי איננו יותר קרוב לאמר שהיה בן ארץ ישראל וע"כ היה בקי בתלמוד א"י?" (110). כל הטענות האלה אין להן אף ריה הגיון. רפאפורט הוכיח (תולדות רא"ק הערה 5) כי הפייטן לא היה בן א"י. צונץ ורשד"ל חלקו עליו בנוגע להחלטתו שחי דוקא באיטליה. צונץ אמר כי אפשר גם כן שהקליר חי בצרפת או ביוון, ורשד"ל אמר כי חי בצרפת או באשכנז (כ"ח ח"ו), אבל שניהם הודו לרפאפורט כי לא חי בא"י, וע"כ כתב רפאפורט בתשובתו על השערותיהם: „ועל הבקיאיות הנפלאה של ר' אלעזר בתלמודים ומדרשים אין לתמוה... ואדרבה גם מזה ראיה כי הפייטן ר' אלעזר היה מאיטליה הדרומית, כי פיוטיו כוללים יותר ירושלמי ומדרשים מאשר יכללו כל הפיוטים מזולתו, ואפילו מר' משלם בר קלונימוס, וזה רק מאשר היה לאיטליה הדרומית חבור גדול עם א"י...". (כ"ח ו' 20). המשפט הזה בנוי על חקי ההגיון האמתי, ושום מפלפל שבעולם לא יזיז אותו ממקומו כל עוד שלא יבטל ראיות רפאפורט שהקליר לא חי בא"י. לא אומר כי אי אפשר לבטל את הראיות ההן; אבל אחר שצונץ ורשד"ל לא התקוממו נגדן, לא היתה ראית רפאפורט „ראיה נפתלה". ולעמית זה המשל שמביא ווייס הוא דבר שאין לו שחר, אלו היה הדבר מוכרע במופתים ברורים כי הקליר היה בן

איטליה, או לא היה שום בר דעת שואל: „מאין לקח זה הפייטן האיטליאני כל כך בקיאות בירושלמי ובמדרשי א"י, כי אין שום סבה לחשוב שהאיטליאנים לא ידעו את ספרי א"י ולהתפלא על שהשתמש בהם הרבה. התשובה „הנאותה" על שאלה כזאת היא: וכי טי שהוא בן איטליה לא יוכל להיות בקי בירושלמי?

(ב) הירושלמי והגאונים. תכונת הירושלמי. בצד 113 כתב ווייס: „בתולדות רבנו נסים שלו (הערה 16, 17) החליט, כי הגאונים אינם מביאים את התלמוד הירושלמי. וזה הכלל אין לו מעמד ובפרט במה שכתב כי לא בא זכרו בתשובות שערי צדק, ואנו רואים שבא זכרו בתשובות ההן (ש"א סי' ט'). וכבר השיבו עליו חכמים אחרים זולתי. (!). אין זה אלא עלילה. רפפורט לא כתב כי הגאונים אינם מביאים כלל את הירושלמי כ"א כתב: „אחשוב לקצת חדוש שעוד לא העירו כותבי כללי התלמוד על מה שרוב הגאונים הראשונים כמעט שלא ידעו כלל מתלמוד ירושלמי ואותם אשר ידעו ממנו עינו בו לפרקים" (הערה 16). הרי שרפפורט מודה כי גם הגאונים הראשונים ידעו מעט את הירושלמי ויעינו בו לפרקים. ובאותה ההערה בעצמה הוא כותב כי רשיג' ובנו ר' האי גאון מביאים את הירושלמי. ובתשובתו אל הר"צ חיות שהשיג עליו ג"כ כתב רפפורט: „כחש הרב והכחיד תחת לשונו ששם כתוב הגאונים הראשונים, ועוד נוסף שם, ואותם אשר ידעו ממנו עיינו בו רק לפרקים, וא"כ אין חדוש עוד אם ימצא באיזה גאון פעם א' מאלף שמביא הירושלמי נגד מה שהוא מהריש ממנו במקומות רבים שהיה לו להביא" (כ"ח ו' 230). ובוה יש תשובה נכונה גם לווייס ולשאר משיגי. והכלל שלו עומד בתקפו. הירושלמי מובא אצל הגאונים הקדמונים רק מעט מוער, וידוע כי היוצא מן הכלל מחזק את הכלל. ובנוגע להירושלמי המובא בשערי צדק (ש"ב סימן ט'), כבר הביא זה ריה"ש בהחלוץ ח"ה 37. וגם זה מחזק עיקר דברי רפפורט, כי בשערי צדק נקבצו כמה מאות תשובות של הגאונים, ואם באחת מהן מובא הירושלמי אין זה סותר כלל את דברי רפפורט. (1)

(1) סה מנאחי לנכון להעיר על המשפט המעוקל אשר חנן ווייס על התלמוד הירושלמי. הלא אלה דבריו בס' דור דור ודורשיו ח"ד 312: „כבר שמענו, כי לכל הסוחה צימי דורות הגאונים הבינים (ד"ח חליו) הוכחה חממה התלמוד לאלה הארצות ע"י חכמים גדולים מאיטליה, הלא המה רבינו קלונימוס ור' משה בנו [ש"ל]: רבנו משה ובנו רבנו קלונימוס] מלוקקה אשר שמו חיקן מושבם במגננה והרבינו שם הורה... ומאד נהמה כי מכל הזמן הארוך הזה לא שמענו דבר מחממתם וחורתם ולא הגיעה אלינו לא קבלה ולא פסדות ולא גרע מה שדי חורת המורים האיטליאנים? אונס נראה הדברים מאד כי אם גם אין שם זכרון ושאריה מחורתם מזמן הראשון בכל פסותנו ככ"י מנאחו בחייהם הדקיים וצמנהגיהם של אנשי אשכנז ונרשק רשם גדול מחורת מוריהם האיטליאנים. הנה מראה נפלאה היא, כי עם השקלה הרבה צחממה החורק, אשר זה לרוב לא יתן מקום לתשואות קטנות ולדבקות צמנהגים של הבל של קטני הכוח וקצרו דעת, בכל זאת כבר מאז ומקדם נמלא שבילה הארצות ובפרט באשכנז היסה זאת החכונה

ג) רב האי גאון. עוד כתב ווייס: „ואמנם כן קרה לרפאפורט בתולדות רב האי גאון אשר כתב. הנה זאת התולדה עשתה רושם גדול בעת יצאה לאור... ואמנם בהתעויות לא ערה עד היסוד תולדתו, כי תולדות האדם הן מעשיו לא רוב ימיו ושנוי, אבל גדולה היא הטעות והמגרעת

טבועה במחצותיהם וצמלליהם להקפיד על כל חששה רחוקה חף אם אין לה יסוד בדעה. אמנם נבין זאת המראה אם נתן לב על המורים הראשונים אשר למדו מהם שהם חכמים מאיטליה. הן כבר הראו לדעת זאת כי היהודים באיטליה כ"ש המשפט צדה אשר הביאו עמם מארץ מולדתם מארץ ישראל, חף כי במשך הזמן קבלו תורת חכמי בבל ותלמודם, הנה בעבור זה לא הסירו מהם מנהגי ארץ ישראל ומשפטיה בחייהם הדתיים וצמטיהם. ואמנם אלה המנהגים חף הם בניים על יסודי חששות רחוקות וחומרות יתרות וזוהו הלא היו נבדלים מן הבבליים בעלי ההשכלה המחזיקים רק באורח הדין (לעיל ח"ג נ"ג 40), ועל כן בלי ספק היה זה גם משפט אנשי איטליה בזמן קדמון, ואלה דרכי החסידות הייתה או נאמר אלה מנהגי הכל הביאו ר' קלונימוס וסיעתו מאיטליה לאשכנז ושה נטעו גם שורשו ועד נשאר עד דור אחרון". — בהחלה אומר, כי אין זה שם מראה נשל. תורת האיטליאנים עשתה רושם גדול באשכנז ונרפת ונחנה פניה חיכך בצואם למגננא בשנת הרע"ט (כעדות רש"ל חשבונו ס' כ"ט). הרבה חשבות נמלאת מר' קלונימוס וזנו ר' משלם הגדול ופירושיהם מובאים ברש"י ונחום. ר' שמעון הגדול היה כנראה תלמיד ר' משלם, ויש חשבה מר"מ לר' שמעון. בימי ר' שמעון היה במגננא ר' גרשון שהחיק את כל הגולה ותלמידיו היו רבתיים של רש"י¹). האפשר לעשות רושם גדול מזה? ובעקר הדבר אע"פ, כי אין זה אמת שבני א"י היו תמיד המחמירים, כי בדברים רבים היו הם המקילים נגד הבבליים (עי' חלק מנהגים לר"י מילר סימן ו' ונ"ב והחלק ח"ו 49). וגם אם נניח שבני א"י היו מחמירים יותר מבני בבל, אין מזה הוכחה שהבבליים היו בעלי השכלה ושלבני א"י היו מנהגי הכל. אין החומרות והקולות המדה למוד זה השכלת אומרי איזו דת. על השכלתם או העדרה מוכיחות רק דעותיהם באמונה וטבעיות, וזוהו בודאי נושלים הבבליים הרבה מאנשי א"י. בני א"י למדו משכניהם לדעת חכמה היונים והרומיים, ובני בבל נגרכו אחר הבבליים והפרסאים והאמינו כמוהם בכל שוא נחמה, כמו שבאר כ"ז רפאפורט באריות בערך מלים ערך ארץ ישראל אות כ"ה. ויש להוסיף על דבריו עדות ר' שירא גאון בחשבותו בטעם זקנים 56 באמרו: „ובישיבה סורא היו דברים אלו [בשפס] רובם, כי הם קרובים למדינה בכל וביה נבוכדנאצר" (עי' מקדמוניות היהודים 56). ורק לחוק עשה לנו ווייס דבריו מן „הבבליים בעלי ההשכלה". הן כוזב משפטו בטעם להשכלת בני איטליה, כי היהודים שחיו באיטליה היו משכילים ודורשים בחכמה כמו שוייס בעצמו מודה ע"ז במקום אחר מספרו הנזכר. דבריו על הספר יוסיפון בן גריון, שהוא מקדים לר' אלעזר הקליר, יאמר: ונחה בשם עין על זה הספר נהפלא על רוח התולדה הנעימה החופפה עליו, אשר ממתינות מחברו בלשון ומתמושו באמונה גדולה נראה, כי אך מבין אמן בחכמה הלשון העברית הכינו גם יסודו ולא נחמה על החסך כי נטעם בזמן נחוק כזה באיטליה סופר מהיר כמוהו אשר מדברו נאום ומליצתו וזה כאחד הסופרים הקדמונים, אחרי שידענו כי כבר בהחלה המאה השביעית פרחה חכמה ההורה בלוקה אשר באיטליה עד שמשש נקראתה משפחה חכמים גדולים מאת הקיסר קרלו למגננא להאחז בה ולהרביץ עס מורה, וזה אות כי כבר זמן ארוך לפני זה הייתה איטליה מקום משכן חכמה ישראל...

¹ עיי' מאמרי אבות ר' משלם הגדול בנח"ע R. d. E, XXVII. 83

בעשותו את רב האי לאיש אשר זרו את אנשי דורו כי עם התורה ולמוד המשנה והתלמוד ישתדלו גם ללמוד כל החכמות האחרות ותמך יסודו על תשובה מריה אשר שבשה מויף (דרויד שם) וזה עון אשר חטא כי הבוחן מופתיו על זה יבין לדעת כי לא מחקירה נחליט ככה כי אם חפץ לבו הטהו; הוא היה מן המסלסלים את חכמות התבל ונמשך אחריהן בכל נפשו ועל כן הטהו לבו להסב גם דעת רב האי גאון לדעתו (דרויד שם) ... (111). תשובת ר' האי הנזכרת מובאת באגרת הרמבין הגמצאת באגרות דרמב"ם בנוסח משונה מהנוסח שבס' אור החיים לר' יוסף יעבץ ובתשובת הריב"ש. רפאפורט הביא שתי הנוסחאות (תולדות רה"ג הערה 15) והכריע על פי שקול דעתו לצד הנוסח המזויף שבאגרות הרמב"ם. אין ספק כי היה נחוץ להעיר ע"ז לולא העירו ע"ז אחרים. אך ווייס ברצותו להתכבד בקלון רפאפורט כתב ע"ז מאמר ארוך בהאסיף שנה ג', והערה גדולה בספרו דור דור ודורשיו ח"ד 180, ובתולדות ר' האי שבראש מוסר השכל 26, ובזכרונותיו הוא פוקד עון רפאפורט זאת הפעם הרביעית, ובאמת לא חדש בזה ווייס מאומה. אחר שרפאפורט העיר על שנויי הנוסחאות בא גייגר עוד בשנת 1840 והוכיח בספרו „מלא חפנים“ (החלק האשכנזי LIII) כי הנוסח שבאגרות הרמב"ם מזויף, והביא ראיות לזה מתוך ענין התשובה ומתוך דברי הרשב"א ור' אבא מרי (מנחת קנאות 169 גם 172) ומתוך קובץ מינכן 338. גם הראה גייגר לדעת כי ר' שמואל אשכנזי (תלמיד ר' ישיר מקנדיא) הוא שזייף את אגרת הרמבין בהדפיסו אותה בראשונה בס' תעלומות חכמה, ומשם באה לאגרות הרמב"ם. עוד כתב גייגר אדות הענין הזה בשנת 1844 במכתב"ע שלו

ומזכר הדבר על פי מקורות נאמנים ¹) כי מהחלה המאה השביעית כבר לקחו היהודים חלקם בדרישה החכמות הכלליות בכל ארצות איטליה ולא נופלים היו משאר יושביהן בכל המדעים" (נד 224). הלא יחזומם הקורא לראות כי המחבר שאמר בנד 224 כי חכמי לוקה הביאו לאשכנז את חכמה בני איטליה, הוא בעצמו יאמר בנד 312 כי החכמים האלה הביאו לאשכנז מנהגי הכלל של בני איטליה, ושמואל המנהגים האלה הוא מא"י שושביה היו גדלים בהם מן הבבליים בעלי ההשכלה! והנה ידוע כי יסוד מנהגי בני לרפה ואשכנז היה התלמוד הבבלי ולא התלמוד הירושלמי אשר לא התפשט שם עד קרוב לרש"י (וגם זה סותר בנין ווייס שבנד 312). ואולי סברות קלושות יכול לאמר כי אדרבה התלמוד הבבלי הוא היה בעוכרי ההשכלה בצרפת ואשכנז. אבל באמת לא פעלו שני התלמודים על השכלת היהודים בשום זמן ובשום מקום; לא היו בעוכריהם גם לא היו בעזריהם. השכלת היהודים הלוויה המיד בהשכלת העמים שהם גרים בצרפת. היהודים בצרפת ובאשכנז היו בימי הביניים בעלי היות ואמונות פגולות, יען כי הוצרכו והאשכנזים היו בעת ההיא חסוכים, והיהודים באיטליה עלו על אחיהם בצרפת ואשכנז במדה שעלו בה עמי איטליה על אחיהם בהארצות הנזכרות. כמו כן נושא השכלת יהודי ספרד חוץ השכלת הערביים. עיך אין ליחס להתלמודים כל פעולה על השכלת היהודים. ועל כל פנים הוא משפט מעוקל לאמת כי ההשכלה יאלה מן התלמוד הבבלי ומנהגי הכלל יאלו מן התלמוד הירושלמי וכי את המנהגים האלה הביאו חכמי איטליה לצרפת ולאשכנז.

¹) ע"פ גידעוואן בקפרו „חינוך היהודים באיטליה“ 14—17.

ח"ה 85 ובשנת 1860 בהמזכיר ח"ג 75 והוסיף ראיות על ראיותיו הראשונות. גם בעל איי היס (שערי תשובה סימן ו') העיר על הזיוף שבאגרות הרמב"ם, וע"כ אך למותר הוא כל מה שכתב ווייס בזה, ועל כל פנים היה לו להזכיר את גייגר ואת בעל איי היס. עוד מוסיף ווייס: „ועוד שנית שגה בחפזו לעשות את רב האי גאון לאיש החפץ בחכמת הקבלה ודורש ומאמין בה... וכל זה על פי השערות דקות וצנומות בנויות על מופתים כוזבים וע"ז הפך את רב האי לאיש אחר מאשר היה באמת, כי ההפך מכל זה הלא מבואר ומפורש על פי מקורים לא יכזבו במופתים וראיות ברורות אשר לא ראה רפאפורט ולא ידע מהם" (111). דומה לזה כתב ווייס בתולדות רה"ג הנזכרות צד 34. ובאמת אין רפאפורט הטועה רק ווייס שערבב מושג „קבלה“ עם מושג „סודות“. קבלה היא החכמה הנסתרה (ח"ן) של המקובלים המאוחרים, אבל בעלי סוד היו כבר בימי התנאים והם העוסקים במעשה מרכבה ומעשה בראשית. ועתה ראה מה שכתב רפאפורט על רה"ג: „וכן החזיק כמו אביו ועוד יותר ממנו בלמוד הסודות אשר היה חשוב אצלו ולא אצל שואבי מימיו הנזכרים [היינו ר' חננאל ור' נסים]“. ובהערה 14 מביא לזה ראיות ברורות, ואין להכחיש בשום אופן כי רה"ג החזיק בלמוד הסודות. ספרי ההיכלות הם בודאי ספרי סודות, ועליהם יאמר רה"ג בתשובתו הידועה: „ויש שתי משניות שהתנאים שונין אותן בדבר זה ונקראות היכלות רבתי והיכלות זוטרת, ודבר זה מפורסם וידוע ועל אותן צפיות שנה תנא זה ארבעה נכנסו לפרדס“ (תשובות הגאונים דפוס ליק סי' צ"ט). אם כן האמין רה"ג כי ההיכלות נתחברו מהתנאים, ומשפט רפאפורט הוא אמת וצדק וכלתי בנוי „על השערות דקות וצנומות ועל מופתים כוזבים“. לדעת רפאפורט הסכים גם הריה"ש (בהחלוצ' ח"ג 63, 59, 54). וראה זה פלא כי ווייס בעצמו בספרו דרו"ד ח"ד 49 כתב ממש כדברי רפאפורט, וז"ל: „בפרק הזמן אשר העסק באגדה יציץ ופרח בארץ ישראל... ואז קמו אנשים אשר דרשו במופלא עלו שמים בהזיותיהם לבא בסוד אלוה ומלאכיו אף ירדו תהומות בחזיוני חלומותיהם לראות פלאות בעמקי שאול וקרואיהם... ורב האי גאון יספר מהגאון רב אברהם קבסי שהיה בשנת אק"מ לשטרות שהיה מכיר בשיחת הדקלים... ורב שרירא גאון כתב שמסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסדרי שרטוטין... וגם רב האי גאון אחד מבחירי הגאונים החזיק את „ההיכלות“ לדבר מקובל ואין לו ערעור כלל על החכמים הסוברים כי מי שהוא הגון... כשמבקש לצפות במרכבה ולהציץ במרכבה של מלאכי מרום יש לו דרכים לעשות... ועתה מי הפך את רב האי גאון לאיש אחר? — אין ווייס מתנהג עם רפאפורט „כאוהב ומכבד באמת“, רק כמבקש תואנות. פעם יאמר עליו כי מהיותו „טן המסלסלים את חכמות התבל הטחו לבו להסב גם דעת ר' האי גאון לדעתו“, ותיכף אח"ז יאמר כי בחפזו עשה את רה"ג „לאיש החפץ בחכמת הקבלה ודורש ומאמין בה“. מי שחפץ לעשות את רה"ג לאוהב החכמות ההוא יעשנו בחפזו לדורש ומאמין בחכמת הקבלה? אבל האמת היא שרפאפורט כתב על רה"ג שהיה אוהב החכמות בתמימות ובלי שום נטיה, גם כתב שהחזיק בלמוד הסודות (לא בקבלה), לפי שכן מוכח באין כל ספק מתשובתו הנזכרת. ואין זה אמת

כלל כי ההפך מדברי רפאפורט «מכואר על פי מקורים אשר לא ראה רפאפורט ולא ידע מהם», כי מקורים כאלה לא היו ולא נבראו.

ד) אמורא. ווייס כתב: «מה נאמר ומה נדבר על הכלל שקבע, כי אמורא לא נקראי רק החכמים שבבבל ואמורא בבבל הוא כמו מתורגמן בארץ ישראל וה' א"ך ומוסיף להחזיק (!) את הכלל הזה בראיה באמרו: ומלת אמורא מצאתי כעת בירושלמי רק במקום אחד (ערך מלים ע' אמורא) ועל הכלל הזה הוא בונה החלטותיו בענין תכונתו של האמורא ויצא ממנו ערך שלם וארוך. ומי לא יתמה על האדם המפורסם הזה אם יראוהו בונה ראיה על «לא ראינו»? ... צאו וראו ועיינו בירושלמי אך לא פתו כמים, אם לא תמצאו בירושלמי במקומות הרבה את השם «אמורא» למושג חכם מחכמי הגמרא וכן למושג מתורגמן, ועתה מה טיבו של הכלל הזה? זהו פחות מהשערה מוטעת, זהו טעות מלא-דעת» (112). גם פה עבר ווייס בחפזו על דברי רפאפורט ולא התבונן על ההכרח שהוא עושה בהוראות «אמורא». וז"ל של רפאפורט: «אמורא Proclamator, Declamator, Erklärer. שם זה יבא הרבה בתלמוד ופעם אחת גם בתרגום והונח ג"כ על כל חכמי הדורות בבבל מימות רב עד רב אשי ורבינא, שנקראו כלם אמוראים. ונחשוב פה כל הסעיפים והבדלי הוראות היוצאים מהוראה אחת ראשונה לפי דעתנו: א, תרגום ארמי על לא שמעו קול נוגש (איוב ג') קל אמוראה¹); ב' נמצא בתלמוד איזה פעמים על המתורגמן המשמיע ומבאר לעם בלשון המובן להם את דברי החכם הדורש ברבים הלכות ודינים וגם דברי אגדה בלשון אשר קבל הוא או אשר הורגל בו מרבתי, ולדוגמא (יומא כ' ב') לא חוי אמורא למיקם עליה; ג, וגם בסתם נמצא איזה פעמים אמוראי נינהו ואליבא דפלוגי; ד, נקראו כן חכמים ידועים במקומות שונים, כגון אמוראי דפומבדיתא רבה זרב ווסף אמוראי דנהרדעא רב חמא (סנהדרין י"ז ב'); ה, כמה דורות של חכמים עד זמן ידוע כמו שאמרו (בי"ט פ"ו רע"א) רב אשי ורבינא סוף הוראה, והוראה זו אינה מענין למוד או הוראת פסק דין, כ"א שם מפשט משם התאר אמורא... ולכן היו נקראים חכמי התלמוד מאז והלאה וביחוד בבבל, בשם אמוראים, ר"ל מבארים ומשמיעים לתלמידים הבנת המשניות וההלכות... (ע"מ אות א'). ובאות ט' ואמר: «והנה כבר הראיתי למעלה (אות א' ד' ה') כי נקראו מרב ואילך החכמים בבבל בשם אמוראים בעבור שלרוב התעסקו בתרגומי המלות של המשניות ובריתות גם כביאוריהן ואמורא בבבל כמו מתורגמן בא"י, ורב בעצמו היה אמורא והיינו מתורגמן אצל רב שילא... ומלת אמורא מצאתי בירושלמי רק במקום אחד כעת (דמאי פ"ו סוף הי"א), עקילס הגר חלק עם אחיו והתמיר על עצמו והוליך הנאה לים

¹ ז"ל התרגום: «לא שמעו ינקי בית רבא קל אמוראה», היינו קול המלמד והמורה. המיוחס ליונתן הכהן למלך אמרי סיחון (כמדבר כ"א ל') «כל קבל מתמלכין במולכנא דאורייתא אמוראין (הכנה אמרי) ומשיחין (תרגום סיחון) באורייתא». — בלשון כוז הוראח אמר היא למד ובאר ומה תאמרי סיכוו פתחך ומתרגם.

המלה. תלתא אמורין ח"א דמי ע"ז, וחרנה אמר דמי חלקו של ע"ז, וחרנה אמר ע"ז עצמה הוליך לים המלה, ע"כ. והנה פי' אמורין פה שכל אחד באר באופן אחר מעשה עקילם וזהו מהוראה השלישית של שם אמורא בתלמוד בבלי (ע' אות א') אך לא מהוראה הרביעית והחמישית היינו שיהיה גם מתרגם מלשון כבד ללשון קל, וזה היה נקרא בא"י כפי הנראה רק בשם תורגמן... ולכן כשרצה ר' זעירא או מסדר תלמוד ירושלמי לציין אל מי כוון ר' יוחנן בקריאת שם רובין אמר תרגמוניא והוא הרבים מן תורגמן, והם הם אשר נקראו בכבל מן רב ואילך בשם אמוראים... והנה גלויה דעת רפאפורט כי בירושלמי לא נמצא הכנוי אמורא מהוראה הרביעית והחמישית היינו ככנוי לחכמים שאחר רב, אבל שאר ההוראות יש למלת אמורא גם בירושלמי. עוד מוסיף רפאפורט שהוראת תרגמוניא בירושלמי (חלה פ"ד ה"י) היא אמוראים במוכן הבבלי. ווייס השיג ע"ז כבר בדור דור ודורשיו ח"ג 7 גם 8 ומביא מירושלמי שהחכם שהיה משמיע ומפרש לעם דברי הדורש היה נקרא אמורא, אבל זהו מן ההוראה השנית ובוה מודה רפאפורט שיש גם בירושלמי. עוד הוא מציין שם בהערה כל המקומות בירושלמי ברכות שנמצא בהם אמורא וכתב, "השם אמורא למושג חכם מחכמי הגמ' נמצא בירושלמי ברכות פ"א ה"א..." אך המעיין יראה כי האמוראין חולקים שם בפירוש ובטעם איזו משנה או מימרא, וזהו מן ההוראה השלישית של שם אמורא, ואין שום חלוק בין המקומות ההם להירושלמי דמאי שהביא רפאפורט, כי בכלם הוראת אמורין היא "מפרשים". וכן היא הוראת אמורין גם בשאר מסכתות הירושלמי, ד"ט סוכה פ"ה ה"ב: וספרה הארץ משפחות משפחות לבד, תרין אמורין חד אמר זה הספרו של משיח... בסוטה פ"א ה"ה: כתיב ותהל רוח ה' לפעמי... תרין אמורין חד אמר... ואין כל ספק כי בשני המקומות האלה הוראת אמורין היא "מפרשים" שפרשו את הכתובים המובאים שם, ולא "חכמי הגמרא". עוד מצאתי באי"כ פ"ה ס"א: עורנו כתנור נכמרו, תרין אמוראין חד אמר כאילין כמריאתא וח"א כתנור שלא הוסק כל צרכו, וזהו פירוש מלת נכמרו. ולא נמצא בירושלמי שיהיו החולקים באיזה דין מסברת עצמם נקראים אמורין, או שיהיו נקראים כן חכמים ידועים כמו שנמצא זה בבלי ד"ט: הא קמ"ל דפליגי תרי אמוראי אטעמא דנפשיהו ולא פליגי תרי אמוראי אלבא דחד אמורא (כתובות נ"ז ע"ב, ועיי"ש תיספות ד"ה ולא פליגי), וידוע המאמר: אמוראי דפומבדיתא רבה ורב יוסף...¹.

¹ בירושלמי נטין פ"א ה"א: "ולא אמר נכחז ביום ונחחז ביום, נכחז לשמה ונחחז לשמה? נימר מה דשאל אמורא, ח"ל (?) ויידא [ואיה נמחא?] דאמר רבין בר רב חסדא חייתי נטא ונחזו לה ולא אמר... אחי עובדא קמי ר' יוחנן ח"ל (?) עליהו נמנה ואמור לה בפניי שניס בפני נכחז... צגטין ה' ע"ב יוספר כי אבין צ"ר חסדא הביא הנס לקמיה דר' יוחנן. ממדכי נטין סגן שכ"ב נראה שג"ל בירושלמי, "דאמר רבין צריח חד חייתי... ונראה כי אבין הזה היה אמוראי דר' יוחנן והוא הוא אבין דסמכא (במות ס"ד ע"ב) שהיה תמיד אצל ר' יוחנן ועליו אמרו שם נימר מה דשאל אמורא, היינו אמוראי דר' יוחנן. כפי גרסת רבנו חננאל והרי"ף אמר רבין בר חסדא בש"ר יוחנן בשבח קמ"ז ע"ב.

הלא נראה כי אין השערת רפפורט בזה, השערה מוטעת ושעות מלא-דעת, ואדרבה המשיג עבר על פני הירושלמי „פחו כמים“ ולא התבונן כי הדוגמאות הרבות שהביא אינן יוצאות מגדר הדוגמא שהביא רפפורט אפילו כמלא נימא. אין ספק אצלי כי רפפורט ידע כי השם אמורא נמצא עוד הרבה פעמים בירושלמי, אבל ידע ג"כ כי הוראתו היא תמיד „מפרשים“ וע"כ הביא הדוגמא שמצא בעת כתבו את ערך אמורא, וכתב: ומלת אמורא מצאתי בירושלמי רק במקום אחד כעת. „כעת“ לא מצא רק במקום אחד, אבל בעת אחרת היה מוצא גם במקומות אחרים. ובאמת דוגמא אחת מספקת אם אין לה הכחשה ממקומות אחרים.

(ה) הויות דאביי ורבא. כתב ה' ווייס: „כיוצא בזה מצאתי דבר מתמיה מאד בתולדות רבנו נתן בעל הערוך שלו בהגהותיו על רבי משה לנדא בעל מערכי לשון, שם האריך לבאר הדבור הנמצא בתלמוד, הויות רב ושמואל, הויות אביי ורבא“ ואומר: שרצונם לאמר עיונים ופולפולים ודברי הדור שאין בהם נפקא מניה לדינא. והנה בכל עת שקראתי הדברים האלה היו בעיני כספר החתום, כי לא ידעתי מאין שאב את החדוש הזה אשר באמת היה בעיני חדש... הלא הם עיקר הגמרא ועל כן מהם יצאו הדינים, ואיך יעלה על הדעת שאלה ההויות הם דברי הדור אשר אין בהם נפקא מניה לדינא?... וסוף סוף מאין לקחנו כל הדינים אשר הם מורשה לנו מן התלמוד, הלא כלם נבעו מן ההויות הקושיות והפרוקים האבעיות ופשטיותן? אבל מה נעשה אם לא הערה מקור זה הדבור ולא ידע זכירתו בתלמוד ירושלמי, כי אלו ידעו היה יודע מה טיבו ומה ענינו, שם מבואר באר היטב מה שהבינו בכונת זה הדבור. הנה בירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) יסופר שרבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, עבדי הווי בהדא פרקא (פ' כלל גדול) תלת שנין ופלוג אפקין מנייהו (מ"ט מלאכות) ארבעים חסר אחת תולדות מכל הדא והדא, וכן בני רבי חייא רבה עבדין הווי שית ירחין אפקין מניהו שית מלין על כל הדא והדא בשמט ר"ח אבהון. ומהו אנו רואים לפי היוצא לנו מן הענין שגדר הויות הוא משא ומתן החכמים לדמות דבר לדבר ולהוציא דבר מדבר על ידי קושיא ותרוץ דרישה וחקירה ולכונה הזאת כל „והוינן בה“ בגמרא, וכל זה הוא עיקר הגמרא וממנו תוצאות כל הדינים התלמודיים, אבל לא יעלה על הדעת שהויות הן דברי הדור שאין בהם נפקא מניה לדינא“ (113). גם פה ירדוף בעל הזכרונות את בעל התולדות ולא ישיג אותו. וזה אשר כתב רפפורט: „הויות דאביי ורבא. (גייסטעס איבונגען, שפיטצפיני-דיגקייטען), רמ"ל תרגם (סובסטאנץ, וועזען) והוא סבוקסטארף, ואין ענינו לכאן כלל. ואעתיק פה מה שכתבתי בספרי אנשי שם (ערך רב הונא) בפסחים (פ"ו ב') א"ל ר"נ לרב הונא מ"ט קרית לך רב הונא, א"ל בעל השם אני... ונראה בזה לפי המובא במוסף הערוך על מלת הונא שהוא שכל ותכונה בלשון ארמי והוא מדברי המתורגמן יעו"ש, וכן בלשון סורי שכל ורות, והנה השאלה מ"ט קרית לך רב הונא תורה כבר שבשם הונא נמצא איזה כונה, שלשם אדם פשוט לא יתכן לשאול על מה ולמה, אלא

כנ"ל ששאלהו מאיזה טעם קורים לך שם המורה שכל ורוח, א"ל בעל השם
 אני ר"ל בעל שכל או מושל ברוחי, ונ"ל שרז"ל עשו משורש זה הוי בה ר"פ
 בחסרון הנו"ן¹... ר"ל הבין ועיין בדבר, וממנו ג"כ הויות דאביו ורבא ר"ל
 עיונים ופלפולים ודברי חדוד שאין בהם נ"מ לדינא, ורק אותם חשבו לדבר
 קטן (סוכה כ"ה) לא עיקר למוד תורה שבע"פ... והנה שם אמרו
 על ר"י בן זכאי שלא הניח מקרא משנה ברייתית הלכות ואגדות וכו' דבר
 גדול ודבר קטן, ואחרי שכבר נחשבה כל תורה שבע"פ הנכללה במשנה
 ברייתות והלכות, ורצו למצא בדבר גדול ודבר קטן, איזה ענין שלא נחשב
 עוד לזאת פירשו דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן הויות דאביו ורבא,
 ר"ל פלפולים ועיונים כדרך אחרוני האמוראים, שנחשב לדבר קטן נגד עיקר
 למוד האמת של הברייתות והלכות, ואף זה לא הניח ריב"ז, וקצת
 ראה שהויות פירושו כן ממאמר רבא (תענית כ"ד א') כי הוי מטי רב יהודא
 בעוקצין אמר הויות דרב ושמואל הזינא הכא, ר"ל יגיעות ופלפולים, וקצת
 אמוראים בא"י שנאו דרך למוד הזה של הבבליים כר' יוחנן ור' זירא ודומיהם
 ויתכן שבימי אביו ורבא החל דרך פלפול זה להתגבר, ונודע פלפולם הרבה
 בש"ס... אולם אעפ"י שאביו ורבא עסקו גם בדבר קטן לא עזבו ח"ו עיקר
 למוד תורה שבע"פ והם ההלכות והברייתות המסורות, כמו ריב"ז שידע
 גם הפלפולים ומכ"ש עקר למוד האמת להלכה, אלא שבש"ס קראו לפלפולים
 דבר קטן, וזה ברור לע"ד. והארכתי בזה קצת כי הכינותי בזה תועלת נגד
 המתחסדים והמתחכמים אשר שניהם יאמרו שרז"ל חשבו בעצמם למודם
 לדבר קטן ח"ו, ע"כ, וטזה תבין תרגומי" (בכורי העתים תקצ"ב 63). הקורא
 יראה מזה כי רפאפורט הערה היטב מקור הדבור „הויות דאביו ורבא" וידע
 מה טיבו ומה ענינו ולא הביא את הירושלמי כי אין ממנו שום נפקותא.
 ומה נלמוד מלשון „עבדי הוי"י יותר מאשר נלמוד מן „הוי בה ר"פ" ומן
 „הויות דאביו ורבא"? בכל הלשונות האלה הכונה לעיון ופלפול בדברי
 התנאים. האמנם עיקר השאלה היא, אם בהדבור „הויות דאביו ורבא" הכונה
 היא להעיון הפשוט או הפלפול המחודד. כי מהעיון הפשוט בודאי יש נפקא
 מינה לדינא, אבל הפלפול המחודד אינו מעלה ואינו מוריד בנוגע להלכה
 למעשה. מן הלשון: הויות דרב ושמואל הזינא הכא נראה ברור כי הוראת
 „הויות" היא חקירות עמוקות בדרך הפלפול וחדוד השכל. וע"כ יצדק מאד
 משפט רפאפורט שאין ההויות עיקר תורה שבע"פ ושאינ בהן נפקא מינה
 לדינא, ושלחן רמזו באמרום דבר קטן הויות דאביו ורבא. ובאמת אין לההויות
 המחודדות שום נפקותא לדינא כמו שכבר העירו ע"ז המפרשים ובעלי כללי

¹ נגד זה התנגד רש"ל זמן רב ובאחרונה הודה לרפאפורט וכחז' לו: „במ"י כסלו
 תקצ"א נכתב לי... ולמי ב"ד שבט תקצ"א השיבוט"ך... ועמם אחרי שחיס ימים עזוני ה'
 ומלחמי להכריע כי האמת אהך ולזיבא דחב"י וזה לשתי סבות: ראשונה כי הלא חב"י הראני
 ביומא מ"ג ע"ב כי הו בה ר' יוהאן וריש לקיש, ופי' רש"י כי מדקדקי, גם בלמדנו יחד תלמוד
 ירושלמי מאלו כסרק כחרא דסקלי: לא הו רבנן אלא על דבר קפרא... (א"ז"ט שד"ל 253).

התלמוד. ד"ט רש"י יומא י"ג ע"א כתב: וכל סוגיא זאת אין תירוץ שבה יכולין לעמוד כי יש להן תשובות רבות ואינו אלא כי מלמדין אותנו שאם (כהגהת הב"ח) תאמר כן יש להשיב כן ואינו משיב... הרי"ף יבמות סוף פ"ה: וקא פרישו לה פרושי דלא מסתברי דכולהו אית להו פירכי ולהכי לא כתבינן להו... וכולהו טעמי דאיתמרו בהאי פלוגתא דרבי ורבנן לא סמכינן עלייהו דלאו אליבא דהלכתא נינהו אלא אוקימתא בעלמא נינהו...⁽¹⁾. הרא"ש לב"מ צ"ט ע"א: ומה שדחה רב אשי לסייעתא דבריותא, כך הוא דרך הגמרא כל מה שיכול לדחות הוא דוחה אע"ג דהלכתא הכי וכן האמורא בעצמו אומר אי משום הא לא תסייען, וע' כללי הגמרא לרי"ק דף צ"ט ע"א (ד' ליוורנו). ובתלמוד בעצמו אמרו: לא אמרה אלא לחדד בה תלמידיו (זבחים י"ג ע"א. וכן מוכח מן הלשון: מאי קמ"ל? שנויא דשנינן שנויא הוא (כתובות צ"ח ע"ב), כי יש שנויים שאינם להלכה (ע' תחלת הכמה לר"י האגוז שער ג' פרק ב' כלל פ"ב). ומה נאמנו דברי רפאפורט האומר כי ההיות דאביי ורבא, היינו הפלפול המחודד, אינן עקר תורה שבעל פה, גם אין מטרתן להוציא דינים. וכאלו רצה רפאפורט להשיב על טענות ווייס כתב במקום אחר: "ומימות רב ולהלאה היו כל ראשי הישיבות בבבל אשר הראשונים היו רבם ככלם תלמידי רב, מתעסקים ביותר בהבנת תיבות המשניות וקשור עניניהן בהשוות אותן הבריות... ואם גם שעי' אלה הבריות נולדו כמה דינים חדשים ונותרו כמה ספקות בהלכות עיקר התלמוד היה הבנת המשניות" (ערך מלין ע' אמורא סוף אות א'). הרי שרפאפורט ידע כי מן ההיות יצאו לפעמים דינים חדשים, אך ההיות הפשוטות (או באורים) של האמוראים הראשונים לא היתה מטרתן הוצאת דינים חדשים רק הבנת המשנה (וכן היתה דרך אמוראי איי בכלל), וההיות המפולפלות של אחרוני האמוראים הבבליים, הנקראות על שם אביי ורבא בודאי אין בהן נפקא מינה לדינא, כי נאמרו רק לחדודי ולדרוש ולקבל שכר. והנה אין כל זה נעלם מווייס, כי הוא בעצמו כתב בחבורו: "רויב משאה ומתנה של הגמרא הוא כולל כל השאלות והקושיות אשר נשאלו נגד דעת אחד האמוראים מן המשנה... לתכלית הזאת דקדקו במשנה הפכו בה והפכו בה עד שהכריחו שתסכים על דעתם... מעולם לא היה רע עליהם המעשה להסב פני המשניות לכונה אשר לפי פשטות דבריהן לא חשבו כן אומריהן... (דוד"ד ח"ג 6—5)". והנה ראינו מכל זה כי מני שום אבן על אבן בבנין התלמוד כבר השכילו הבונים לעשות להם כלי מעשה למלאכתם, ואמנם לא נוכל להכחיש כי אם גם כל צרכי הבנין היו ערוכים... בכל זאת לא שמרו בכל עת את דרך ההגיון ההולך נכוחה" (שם 16). והנה כמקרה הזה קרא גם לחכמי הגמרא בעת אשר שמו לבם לפשר דברי הקדמונים אף הם הפכים נצחיים אז הוכרחו לשים מעקשים למישור והמציאו פשרות והשוואות

(1) מובא בהלכות ח"ה 34. עוד מביא סס מחוססות רי"ד (כ"י) לנ"ק ק"ד: כל אותה הסוגיא אינה עומדה אלא מו"מ בעלמא היא.

בהתחכמות פלפלנית אשר הן פשרות רק למראה עינים... הן אם נבוא במשפט עם הויות בעלי התלמוד קושיותיהם ותשובותיהם... נודה ולא נכחיש כי יש בכל אלה דברים אשר לא יסבלם שכלנו כי בעינינו נראה כי התשוקה להצדיק כל דברי הקדמונים ולפשר כל הסתירות הגלויות הוליכה אותם לפעמים בדרך לא טוב ומבלי רצות תעו מדרך השכל וישמו במשניות כונות אשר לא כונו מעולם ועשו פירושים רחוקים וורים אף שדרך מישור נכון לפניהם" (שם 17—18). "ובאמת הבבליים אשר נשתקעו בפלפול יותר מדי וחפצים לעשות העקוב למישור אף הם נטו לדרך הזה להוסיף על המשנה...". (18—19). "כל איש... יודע כי לא כל הויותיהם ותולדותיהן ותולדות תולדותיהן עשו לחק בישראל... וראינו שבעל הגמרא בעצמו לא הכחיש שיש דברים אשר האומרם הכינם בפלפולו והרפותו אבל אגב חורפיה לא עיין בהם (ערובין צ' ושי"ג)... ועתה מי זה ערב לנו אם לא מספר רב מאלה הדברים אשר בהם בעלי הגמרא עזבו דרך הפשוט ותפשו דרך הפלפול וההתחכמות... ולא כונו מעולם לעשותם חק ומדה להוראה או למעשה?... אם לא בין מדרישהם ומחקריהם דברים רבים אשר לא נאמרו לתכלית יסוד הלכה והוראת מעשה כי אם אין להם רק ערך למודי וקיומו בנפשם; דרוש וקבל שכר?... ועוד זאת מי זה יכריע איהו מן הדברים שנקבעו בהם מסמורות החזיקו מהכרתם הפנימית שהם אמת ונכונים וקיימים ואיהו מהם אשר החזיקו בהם נגד הכרתם ממשא פנים לגדוליהם, ועתה בשום לב לכל אלה הדברים יתברר לנו כי המון גדול ממחקריהם לא היה להם תכלית מעשית כי אם תכלית למודית" (25—26). "בהשגת זאת המטרה הלך [רבא] יד ביד עם אביו... צורת משה ומתן של זה כזה וכל מה שאמרנו מדרך פלפולו של אביו מקושיותיו ופרוקיו מאבעיותיו והכאת ראיותיו, יצדק להאמר גם מרבא, וכבר רמזו על זה הקדמונים שקראו דרך הלמוד החדש אשר הוחל בעת ההיא לפרוח בשם הויות דאביו ורבא... אביו הרבה פעמים הלך שולל בפלפולו, ואגב חריפתא שבשתא" והיה מסתבך בסברותיו וכנגד זה היה רבא חריף ומתון"... (שם 201). — והנה אם ישתומם הקורא כי אחר כל הדברים האלה יטעון וויים על רפאפורט וישאל: "הלא הם (ההויות דאביו ורבא) עיקר הגמרא ועל כן מהם יצאו הדינים, ואיך יעלה על הדעת שאלה ההויות הם דברי חדוד אשר אין בהם נפקא מניה לדינא?" — על זה אשיב לו כי האהבה והשנאה מקלקלות השורה; ופה קלקלה בודאי, האהבה הנאמנה של וויים לרפאפורט. וכבר ראינו כזאת בסימן ב' וסימן ג', כי וויים בהתנפלו על רפאפורט שכח מה שכתב בס' דור דור ודורשיו ומכחיש דברי עצמו.

(1) בקיאות רפאפורט. בראש מאמרו ספר וויים, כי בדברו עם רפאפורט ראה כי בקיאותו בתלמוד היתה מעטה ודלה ובפרט בחלק ההלכה, גם הביא אותו במשפט על אשר לא מצא בירושלמי רק דוגמא אחת לדבריו בעת שכתב ערך אמורא. לפי דברי וויים לא ידע אפוא רפאפורט לא את הבבלי ולא את הירושלמי; אבל לא כן יחשוב מי שקרא ספרי רפאפורט ומי

שדבר עמו כמוני פנים אל פנים¹). והנה בנוגע לשיחות וויים עם רפאפורט, אחר שכבר עברו עליהן יותר מחמשים שנה, אפשר שוויים שכח איך היו הדברים; אבל בנוגע להרוגמא האחת שהביא רפאפורט מוכרח אני לאמר, כי וויים הוציא מזה משפט בלתי צודק. מזה אפשר רק להוכיח כי רפאפורט בעברו על פני הירושלמי לא עשה לו ציונים ע"ד השם אמורא, אבל אין מזה שום ראיה שלא היה בקי בירושלמי. הלא ידוע כי גם בקיאים גדולים לפעמים אינם יכולים למצא דברים ידועים לכל, ובכל זאת כבודם במקומם מונח. והנני להביא דוגמא אחת שעלתה על זכרוני כעת. ז"ל ה' וויים בדור דור ודרשויו ח"ב 126: „אמנם שני חכמים בדור הזה והם ר' יאשיה ור' יונתן... ורובי תורתם ה' במדרש הכתובים, והנוכרים מהם כתלמוד נמצאו רובם באלה הספרים (מכילתא וספרי) והובאו בתלמוד רק חמשה מדרשים על שמם אשר בספרים הנוכרים קצת מהם נזכרו בסתם (יומא נ"ז: סנהדרין ס': קדושין מ"א: סוטה כ"ד. שם מ"ו)". והנה אין לשון וויים לשון רפאפורט הנזהר ואומר מצאתי כעת, כי וויים מתליש כאלו היה זה דבר ברור ונעלה מכל ספק כי בהתלמוד הובאו על שם ר' יאשיה ור' יונתן רק חמשה מדרשים. ועתה נצא ונראה היאמנו דבריו או לא. בקדושין מ"א ע"ב נזכר רק ר' יונתן ולא ר' יאשיה; נשאלו אפוא לפי דברי וויים רק ד' מקומות, שמובאים בהם מדרשי ר' יאשיה ור' יונתן. ובאמת יש בתלמוד בבלי י"ד מקומות כאלה, כי חוץ מארבעת המקומות שציינן וויים הובאו עוד מדרשי ר' יאשיה ור' יונתן: א) בשבת ק"ח ע"א (אצלנו ר' יאשיה ור' נתן וצ"ל ור' יונתן); ב) שם קל"ג ע"א, וע' יומא ל"ד ע"ב; ג) יומא ג' ע"ב; ד) ב"מ נ"ד ע"א; ה) סנהדרין ג' ע"ב; ו) שם נ"ב ע"ב; ז) שם פ"ו ע"א (אצלנו ר' יאשיה ור' יוחנן וצ"ל ר' יונתן כגרסת הילקוט, וע' מגדל עוז הלכות גנבה פ"ט); ח) נזיר ל"ט ע"ב; ט) מנחות נ"ז ע"ב; י) שם צ' ע"ב. עוד הובאו ב' פעמים בירושלמי: א) סנהדרין פ"א ה"א; ב) כלאים פ"ז ה"א. ואחר שחשב וויים המקום שנזכר בו ר' יונתן לבדו, היה לו לחשוב גם המקומות שנזכר בהם ר' יאשיה לבדו. ר' יאשיה לבדו בלא ר' יונתן נזכר ד' פעמים בכבלי: א) ברכות כ"ב ע"א, בירושלמי כלאים הנ"ל ביתר באור וביחד עם ר' יונתן; ב) פסחים ס"א ע"א (אצלנו רבי, וצ"ל ר' יאשיה כמו שהוא בירושלמי פסחים פ"ה ה"ג); ג) ביב קי"ט ע"ב; ד) נזיר מ"ה ע"א. גם בירושלמי נזכר ר' יאשיה ד' פעמים: א) ערלה רפ"ג; ב) פסחים פ"ב ה"א; ג) שם פ"ה ה"ג, והוא הוא הדרש שבפסחים ס"א ע"א; ד) ב"ב פ"ה ה"ג. היוצא מזה כי מן כ"ה מקומות שמובאים בהם ר' יאשיה ור' יונתן או אחד מהם, הביא וויים רק ה'. מן הירושלמי אינו מביא מאומה ומן הבבלי נעלמו ממנו י"ד מקומות הידועים לי, ובודאי יש עוד מקומות כאלה ובלתי ידועים לי. ועתה האם יסכים וויים שאפשר להוכיח מזה כי בעל דור ודור ודרשויו לא ידע את הירושלמי כלל, וכי את הבבלי ידע רק „לצדדים"? —

¹ לאיתוי כפולג נמנת תכ"ח, ע"י „סער זכרון" (וולקסא תרמ"ט נ"ז 163).

אדמה כי הדוגמא הזאת תיטב בעיני ווייס ולא יוסיף עוד להתפאר על רפאפורט בבקיאאותו, גם ידע להזהר ולא יכתוב „רק“, כי אם „כעת“ כמו שכתב רפאפורט. לו ראה רפאפורט כל זה, בודאי היה אומר על ווייס מה שאמר על רצ״ח: „ידעתי בברור כי אלו היה רואה טעויות כאלה מזולתו וביחוד ממחבר תולדות הר״ג, היה צועק חמס ומבהל על פיו וממהר להוציא דברים הובלים. ואני ידעתי כי בני אדם נחננו ורשת השגיאה פרושה על כלנו, אכן זה הרב מאשר ידמה כל היום רק ללכוד או להראות גדולה בחדשות ונצורות בעיניו, נלכד מהרה יותר“ (כ״ח ו' 251).

ז) הוספות רבנן סבוראי בתלמוד. כתב ה' ווייס: „וראיתי להעיר פה עוד על כלל אחר אשר יסד על דבר התוספות אשר נתוספו בתלמוד מרבנן סבוראי ואלה הם דבריו (כ״ח ח' 250): „לדעתי יש ליהם להם כל ההיות והמסקנות הבאות בסוגיות אחר האמוראים היותר אחרונים על דרך משל בגמין (מ׳). מר בר רב אשי אמר לטלטולי נמי אסור ולא היא לטלטולי שריא“ וכונתו מבוארת יען כי המאמר „ולא היא לטלטולי שריא“ הלא הוא מוסב על דברי מר בר אשי ובהכרח שזה המאמר מאוחר למר בר אשי ואחר אשר — לפי דעתו — מר בר אשי הוא אמורא מן היותר אחרונים מוכח שזה המאמר הוא מרבנן סבוראי. ואמנם כל אלה הדברים כתב בחפזון ואין להם שורש. בתחלה נאמר מה צורך להכרעת דעתו בדבר שהוא מובן מעצמו, הכל יודעים שאם בא שמעון ויסתור מה שאמר ראובן שאמירת ראובן קדמה לסתירת שמעון, ועל כן אם נמצאו בתלמוד היות ודברים ומסקנות אשר נכיר בברור היותם מאוחרים להאחרון שבאמוראים כלומר שהם מוזמן אחר שכבר נחתם ונסתיים התלמוד, דבר פשוט הוא שאותם הדברים הם נוספות על התלמוד בזמן מאוחר ולא יוקדמו לזמן רבנן סבוראי. ועתה מה טיבו של הכלל הזה? ובהכרח שעיקר כונתו ללמדנו דוגמא מן הדברים שהם תוספות כאלה ולתכלית הזאת הביא הענין בגמין אשר שם באה הויה אחרי דברי מר בר אשי לסתור אותם ומבואר מזה כי הוא דן עפ״י ההנחה שמר בר רב אשי היה האחרון מן האמוראים אשר אין אמורא אחריו וזה טעות גדולה אשר לא נדע שחרה. כל העוסק בדברי ימי האמוראים ודורותיהם יודע כי רב אשי שחבר את התלמוד לא השלימו ועוד היו אמוראים אחריו אשר עוד עבדו עבודת התלמוד כמו מרימר, רב אידי בר אבין, רב נחמן בר רב הונא ואחריהם מר בר רב אשי הנקרא רב טבוימי... ומלך אחריו רבה תוספאה... והיה מטלא מקומו רבינא בר הונא... והנה בימיו נסתיים התלמוד... הנה לפנינו כי אחרי מר בר רב אשי עוד היו אמוראים ועד סוף הוראה עוד נמשכו יותר משלשים שנה, ועתה מה היה לו לרפ״פ כי עשה את מר בר אשי לאחרון האמוראים. וכלי ספק לטובת השערתו ולהחזיקה (!). לא נחשוב כי רפאפורט לא ידע בכל אלה, אבל נחשוב כי האהבה להשערתו הטעתהו ותוליכהו שוללי (צד 112—113. כל משפטי ווייס בזה אינם מיוסדים על אדני ההגיון ואינם אלא

אחיות עינים. אך למותר היא ההוכחה שרפאפורט הביא דוגמא לדבריו, יען כי רפאפורט בפירוש כתב: „על דרך משל בגטין“. אין כל שחר להשאלה: „מה צורך להכרעת דעתו בדבר שהוא טובן מעצמו“... כי רפאפורט הביא בשם מחברים קדמונים כי סוגיות ידועות בש״ס נתוספו ע״י רבנן סבוראי ור׳ יהודאי גאון ובא הוא והוסיף ע״ז כי לדעתו יש ליחס להם גם החוויות הבאות אחר האמוראים היותר אחרונים, כי קודם רפאפורט לא העיר ע״ז איש. מן השאלה מאי קמ״ל? בלתי יוצא כלל כי רפאפורט דן על פי ההנחה שמר ב״ר אשי היה האחרון שבאמוראים ואחריו לא היה אמורא, כי ע״י התולדה המשובשת הזאת לא תחלש הקושיא, ואדרבה תחזק עוד ונשוב לשאלו: אם מר ב״ר אשי הוא בעיני רפאפורט האחרון שבאחרוני האמוראים בודאי אין ההוספות על דבריו אלא הוספות רבנן סבוראי, ומאי קמ״ל? — ובאמת אפשר להוציא מן הדיוק הזה ממש ההפך, היינו שרפאפורט ידע כי מר ב״ר אשי לא היה אחרון האמוראים, וכי היו אחריו עוד שני אמוראים ובא הוא להשמיענו כי גם ההוספות שאחרי דברי מר ב״ר אשי הם לרבנן סבוראי ולא לשני האמוראים שהיו אחר מר ב״ר אשי. אך נעזוב נא את הדקדוקים המפולפלים האלה למי שרוצה „ללכוד“. ואנכי אעיר רק כי באמת היה מר ב״ר אשי אחד האמוראים היותר אחרונים. ידוע כי דורות האמוראים הם שבעה. להרור השביעי והאחרון יחשבו ששה אמוראים: מרימר, רב אידי ב״ר אבין, רב נחמן ב״ר הונא, מר ב״ר אשי, רבה תוספאה ואבינא ב״ר הונא. לפי זה היה מר ב״ר אשי הרביעי בין האמוראים האחרונים, ויפה יש לקרות אותו: אחד האמוראים היותר אחרונים. ודבר השאלה: אולי נעשה ההוספה שבגטין מרבה תוספאה או אבינא ב״ר הונא? — אין ספק אצלי ששום בר דעת לא יחשב כזאת. המימרות שנתחדשו אחר שנסדר התלמוד ע״י רב אשי בודאי לא הובאו לתוכו תיכף כשנאמרו, רק אחר שעברו עליהם לכל הפחות דור או שני דורות. המימרות של מר ב״ר אשי הובאו לפי זה אל התלמוד ע״י רבה או אבינא. ומי הוא המוסיף עליהן? בודאי רבנן סבוראי או רב יהודאי גאון שמהם נדע נאמנה שעשו הוספות על התלמוד, ולא אבינא ב״ר הונא שלא נודע לנו למכניס דבריו בתוך דברי הראשונים. היוצא מזה כי מה שכתב רפאפורט בזה איננו השערה אמורה בחפזון, אבל דבריו צודקים וקיימים. האמנם ווייס נלכד ברשת זו טמן לרפאפורט, וכל הרואה הסתירות שבדבריו יצחק לו. בתחלה שאל מה צורך להכרעת דעתו (של רפאפורט) בדבר שהוא טובן מעצמו? ואח״כ כתב כי רפאפורט „עשה את מר בר רב אשי לאחרון האמוראים בלי ספק לטובת השערתו, וכי האהבה אל השערתו הטעתה ותוליקהו שולל“. שומו שמים על זאת! האהבה אל השערה שהיא דבר טובן מעצמו הוליקה את החוקר והמבקר רפאפורט שולל והטעתהו לעשות את מר ב״ר אשי לאחרון האמוראים, בעת שכל בר בי רב יודע כי היו אחריו עוד שני אמוראים!

ח) רפאפורט ורשד"ל. בכל אלה לא שב עוד אף ווייס מרפאפורט, כי גם את בחיר ידידיו חשב ווייס לקחת ממנו. רפאפורט ורשד"ל היו אוהבים נאמנים זה לזה במשך שלשים שנה, ועם כל הוכחות הרבים שהיו ביניהם לא הופרה אהבתם. פרי אהבתם הם המכתבים הרבים שהריצו זה לזה המלאים תקרי לב. פעם אחת יצא הקצף מרשד"ל ונתפרדה החבילה משך שתי שנים, אך אחר זה שבו לאהבתם הראשונה. אדות הריב הזה יכביר ווייס מלים אף שאיננו נוגע כלל לזכרונותיו, ויספר כי לרגלי הוכוח אדות הראב"ע ואהבת הנצוח של רפאפורט נפרדו הרעים פרידה עולמית — ואין הדבר כן. על תוכחת רפאפורט בשנת תקצ"ג השיב לו רשד"ל בתכה יתרה (אגרות רשד"ל 247); גם בשנת תקצ"ד כתב לו מכתב מלא אהבה (275). הסבה העקרית שרשד"ל קצף על רפאפורט היא יען שבעצת רפאפורט נשמטו מדברי רשד"ל (כ"ח ה"ד 187) כמה חרופים על הראב"ע, ולא נשמט דבר אחד שטעה בו ושהעיר עליו רפאפורט. זה היה בשנת תקצ"ט, ואז כתב רשד"ל לרפאפורט את המכתב הידוע שסיפון הוא, וזה לכם מאתי ספר כריתות הכורת ביני וביניכם מעתה ועד עולם¹ (שם 651), באותה השנה כתב רשד"ל את השיר נגד רפאפורט שנדפס אחר מות שניהם בכנור נעים ח"ב 245¹). שנאת רשד"ל לרפאפורט לא ארכה הרבה. בשנת תר"א נחם רשד"ל על הרעה שעשה וכמתחרט על מעשיו כתב לרפאפורט כדברים האלה: "מלאה שנה תמימה וכמעט שלמה גם השנה השנית מן היום אשר נפרדה חבילתנו, וחוט אהבתנו נתק למראה עין, כרם חמד הרביעי האדיב את נפשי בראותי ידידי אשר מאז עשר שנים היתה נפשי קשורה בנפשו רודף אחרי בהערותיו ובונה מזבח לכבוד ראב"ע ולכבוד יון, נגד המזבח אשר בניתי לכבוד אלהי ישראל; אז קדחה אש כאפי וכתבתי לך סי' כריתות ויום יום הייתי מצפה לטל דברך, יבא וינחמני מדאבוני ויכבה יקוד אשי; ואתה עצרת שמיך... ובראותי אחרי כן שמך הנכבד מהולל בגוים, בקצת מכתבים היוצאים למועדים, המו מעי בקרבי ולעג השאננים ומהתלותיהם הרימו את הדשן מעל אהבתי המסתרת, ותהי בלבי לאש בוערת. ואחרי כל אלה הנה עתה בא לפני כ"ח החמישי, ויהי כפי כדבש למתוק, חן שפתיך ורוחב חממתך ועומק מחקרך, ובלא לב ולב ברכתי את ה' אשר לא השבית גיאל לכרם ישראל... כל דברי החכמים... היו לי לששון ולשמחת לבבי, אך דברך במכתב י"ז המלא ברכת ה' במעמקי הקדמוניות, חדשו ביבי הרגשת האהבה והכבוד אשר הרגשתי זה י"ב שנה בקראי דברך בככ"ע תקפ"ט... ולטובה יזכר שמם של ידידיו החכמים היקרים איש כערכו, יש"ר, יאסט, צונק, רמ"ל וידידי ובן דודי שחבד"ל, וחביבי אבי"י, ויודרך הרץ שיר, ותתנך הרץ בודק, צדקתם עומדת לעד, אשר החזיקו במדתו של אהרן, והתאמצו במכתביהם להשיב חמתי ולהשבית חרון... ואולם אם כל דבריהם עשו בלבי

¹ ווייס כתב: "וגדמה בעיניו כי זה השיר הוא ספר כריתות אשר כתב לאיש נכוחו מלפניו" (116). ואין הדבר כן, כי ספר כריתות הוא המכתב מן ה' אייר תקצ"ט הנזכר.

רושם, הנה דבריך לבדם (בכ"ח החמישי ובפרט המכתב הי"ז), הם המה אשר הטו את לבבי והם המה הסירו מעל פני המסוה אשר היה מסתיר מעיני מעלותיך היקרות המסלאות מפו, וארא ואפול על פני, ואברך את ה'. ותשאני רוח ואשמע את קול יהושע בן פרתיה אומר: עשה לך רב וקנה לך חבר והווי דן את כל האדם לכף זכות! ויבאו דבריו כמים בקרבי וכשמן בעצמותי, ואען ואומר: אמן אדני, הנני הנני לשמיע בקולך, ולעשות את מצותך (אגרות שד"ל 732—730). הדברים האלה הם לכבוד ולתפארת לרפאפורט ולרשד"ל גם יחד. מי שזכר את הריב אשר פרץ בין שני החוקרים האלה, היה לו לספר גם כן כי לא לעולם קצפם וכי ברית שלומם אשר הדשו לא הופרה עוד כל ימיהם. אבל ווייס דבר רק על המלחמה ועל סי הכריתות אשר כתב רשד"ל לרפאפורט, גם הדפים את שיר הרוגז, ולא זכר את המכתב משנת תר"א אף לא את השיר שכתב רשד"ל בשנת תרי"ב לכבוד רפאפורט¹. ועל כן אני קובל על ווייס ופוקד עליו את העון הזה. האהבה שאהבו את עצמם רפאפורט ורשד"ל היתה אהבה טהורה וקדושה, כי היתה גם אהבה אל האמת, והמוציא לעו על אהבה כזאת, שולח ידו על הקדש ולא ינקה.

פה תמו תשובתי על דברי ה' ווייס. אין מטרת מאמרי זה לפגום בכבוד ווייס, רק להגן בעד כבוד רפאפורט, שהוא נזר חכמינו בהמאה הזאת. אל יחשוב נא הקורא כי אני מפריז בזה על המדה. כדברים האלה כתב רשד"ל בראש מכתבו לרפאפורט משנת תר"ך: לכבוד נזר הרבנים ועטרת תפארת הכהנים, נשיא החכמים וראש לחוקרים אשר פתח לפניהם אוצרות חשך ומטמוני מסתרים, אשר כל חוקרי הדור תלמידיו ויוצקי מים על ידיו, הלא הוא יריד נפשי, ועטרת ראשי... ויוסיף להאיר עיני הגולה בחכמתו, ומלאו פני תבל תנובת תבונתו, תסימי דרך וברי לבב לעד לעולם שמו יהללו ויברכו, והמורדים והפושעים לפניו יכרעו ועפר רגליו ילחכו². העדות הזאת נאמנה מאד, כי רשד"ל היה חכם גדול אשר אהב את האמת בכל לבו, והנוף לא ידע. ועתה ראה מה שהעיד על רפאפורט ה"ר מתתיהו שטראשון שהיה גאון בן גאון ובקי בכל מקצועות התורה מאין כמוהו. הלא אלה דבריו שכתב ללמרים שהתנפל גם הוא על רפאפורט: «וכבר בימי נעוריו עודנו היה כבן כ"ה שנה הראה עוזו כחו בתלמוד, והגהותיו הנפלאות לספר אבני מלואים (לבוב תקע"ו) לתותנו הרב הגאון האדיר בעה"ס קצות החושן תעידנה להמתכוננים עליהן כי רוח גאון נוססה בו³... לו אתה שומע לך,

¹ ככ"י יחזק מחכמה כ' 17, כנור נעים ח"ב.

² אגרות שד"ל ז' 1366.

³ על ההנהגה האלה כתב ה' ווייס: «ויחי כלחד מחובצי בית המדרש אשר שנוט עלומיו נחומת נחומת היו למדרש התלמוד לעיון הפלפולי כדרך חכמי אלרו התלמודיים, כלשך נראה מהערוותיו לספר אבני מ' וא"ס שחבר חמיו הרב בעל קצות החושן לחזן משפט, והמשכיל יבין כי קן מעשה נערוה כלשך יעשון הב חורכים» (האסף 105).

אל תמשך ירך את לוצצים... ועל הרב ש"ר נקרא: תורת אמת בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו, כי שפתי כהן ושמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו" (המגיד שנה ו' 278—277). על יסוד העדויות האלה של רש"ל ור"מ שטראשון הנני אומר: הזהרו ברפאפורט, ואל תגעו בכבודו! כל הנוגע בו הוא מגסי הרוח, שהשכינה מיללת עליהם.

ב.

רב האי גאון.

שיר מוסר השכל, נערך מחדש עם תולדות המחבר, מבוא והערות, ע"י א. ה. ווייס. הוצאת "אחיאסף". ווארשא, תרנ"ג.

בכתב יד פארמא (Cod. 1278) נמצאים בראש השיר מוסר השכל החרווים האלה:

קַחַה שִׁירָה וּבִין דְּתַח לְהַקִּים, אֲרַגְתִּיהָ בְּמוֹסְרִים וְחֻקִּים
 וְזָכְרוֹן תְּהִי נֶאֱמָר לְנַזְרִים, וְלַלְמוּד הַצְעִירִים מְנַעֲרִים
 שְׁקֻלְתִּיהָ נִצְרְתִּיהָ כְּאִשׁוֹן, וְשִׁמְתִּיהָ מֵאֵד קִלְהָ בְּלִשׁוֹן
 וּמְנִינָהּ רֵא"ה נֶאֱמָר וְעֵשֶׂה-בָּהּ, וְתִצְלַח אִם תְּהִי אוֹחֶז נְתִיבָה. (1)

מזה נראה כי מספר חרווי השיר היה ר"ג, בהוצאה הראשונה (פאנו קרוב לשנת רס"ה) נדפסו רק קע"ט חרוויים וכן היה מספר החרווים בכל הדפוסים האחרים. בשנת 1837 הדפיס דוקס את השיר הזה ע"פ כ"י הרשד"ל וגם בו יש קע"ט חרוויים. דוקס לא השווה את השיר עם ההוצאות הקודמות והדפיסו בשבועים רבים (2). בשנת 1889 נדפסו בבית הבחירה ח"ב כל השירים המיוחסים לר' האי גאון ובתוכם גם השיר מוסר השכל ע"פ כ"י שונים מתוקן ומוגה היטב. חוץ מארבעת החרווים שהבאתי לעיל נתוספו בבית הבחירה על פי כ"י הרר"ג רבינוביץ עוד עשרה חרוויים בגוף השיר, היינו סימן א, ל"ח, ל"ט, מ"ז, ס"ט, ע', ע"א, פ"ז, קכ"ג, קל"ב, ומספר החרווים עולה שם קפ"ט. עוד מובאים שם בהערות (צד 44) שני חרוויים שמצא הר"ר יאפ"ז בכ"י וטיקן. וכשנצרך לזה גם את חצי החרוו שבין ס"י כ"ט לס"י ל' אז יעלה מספר החרווים קצ"ב ויחזרו עוד למנין רא"ה י"ד חרוויים. מכל ההוספות והתקונים שבבית הבחירה אין רמז בהוצאת "אחיאסף". העורך בחר בהוצאת דוקס המשובשת באמרו "כי היא היותר ישרה בעיניו" (הקדמה צד 50), ובהעלימו עין מכל ההוצאות הישרות באמת ומן התקונים שתקנו רפאפורט (3)

(1) "בית הבחירה" ח"ב ז' 1.

(2) נספרו 101—96 Ehrensäulen und Denksteine. דוקס היה נרפה במלכתו הזאת ולא ידע כי הסיר הוא במשקל ידוע (ז' 7) חף שזה היה ידוע לקודמים לו ובתוכו המו"ל חס השיר הזה בווארשא תקצ"ה. הוצאת הכת"ש לא כלתה.

(3) אגרותיו בזכרון ללאשונים וגם לאחרונים מהר"א הככני חלק שני ז' 42.

וגייגר¹), הוציא מתחת ידו דבר חסר ובלתי מתוקן, חסר, מפני שלא באו בו ההוספות שבספר בית הבחירה, ובלתי מתוקן, מפני שבאו בו כל השבושים שבהוצאת דוקס ועוד יותר ועייז נלאה לפרש את השיר והכנים בו כונות זרות. לדוגמא אביא החרווים הבאים, והם יעידו על יושר משפטי. הוצאת „אחיאסף“ עפ"י דוקס צד 53:

תְּהִי נָא אֲזֻנָּה אֶל פִּי חֲכָמִים
וְעֵינַי תִּאָּסֹף מֵהֶם לְשָׁמַיִם.

ועייז העיר העורך: „מליצה קשה וכונתה הטובות שעיינך תאסוף מהם ביאורך לאשר נצחתי.“

ועתה קרא בבית הבחירה חרוז ח':

וְהִטָּה אֲזֻנָּה אֶל פִּי חֲכָמִים
וְעֵינַי תִּאָּסֹף מֵהֶם לְשָׁמַיִם².

בהוצאת „אחיאסף“ צד 57:

וְגַם אִישׁ יַעֲשִׂיר פִּתּוֹ רְצוּיָה
פְּעֻלָּתוֹ, וְחֲכָמַת דָּל בְּזוּיָה.

והעיר העורך: „כונת דבריו אני מבין כלו' שאיש עשיר כל מה שהוא עושה רצוי בעיני כל, אבל בעני אף חכמתו בזויה... אבל מלת פתו לא אדע להלמה, והעירני אחד מתלמידי, כי לפי פירושו יש להגיה אם במקום איש גם פתי במקום פתו, וטוב פתר.“ אך הרב והתלמיד לא ידעו גם שניהם כי בהוצאת ווארשא תקצ"ה ובבית הבחירה חרוז ט"ט כתוב כהוגן:

וְגַם אִם יַעֲשִׂיר פִּתִּי רְצוּיָה
פְּעֻלָּתוֹ, וְחֲכָמַת דָּל בְּזוּיָה.

בהוצאת „אחיאסף“ צד 60:

עָרוּךְ לִימֵי קְצִירִים הַזְרִיעָה
וְלִימֵי הַזְקָנִים הַנְּמִיעָה.
וּבְעֵת הַתְּמוּתָהּ בְּמַגּוּרִים
לֶךְ טוֹב מִפְּנֵי אֶל יַד גְּבִירִים.

ומעיר העורך: „כונתו בזה שיעשה בעתו הזריעה לימי הקציר והוא משל שישתדל לזרוע בבחרותו להכין לעת קציר מעשיו ויטע נטיעותיו שיכלכלוהו בימי זקוניו ויביא החבואה בעתה למגורים ולא יהיה צריך לפנות אל הגבירים. ואני קורא „התבואה“ תחת „התמותה“.

¹ במכה"ע שלו הלאסון ח"ג נד 401.

² גם בדפוס ווארשא תקל"ה מנוקד „לְשָׁמַיִם“.

בבית הבחירה חרוז ע"ה:

וְדַע כִּי הַתְּמוּנָה בְּנִעוּרִים
לָךְ טוֹב מִפְּנוֹת אֶף יַד גְּבִירִים

בהוצאת „אחיאסף“ 67:

וְשׁוּר עֵז אֶל תְּהִי אוֹחֻז קַרְנֵי
וְאַרְיֵה אֶל תּוֹמֵךְ⁽¹⁾ רְצוֹנֵי^(?)

בבית הבחירה חרוז קל"א:

וְשׁוּר עֵז אֶל תְּהִי אוֹחֻז קַרְנֵי
וְאַרְיֵה אֶל תְּהִי אוֹחֻז רְסָנֵי⁽²⁾

בהוצאת „אחיאסף“ 19:

וְאֵל תִּגְעַר יְמוֹתֶיךָ בְּשׂוֹאֵל
וְרוֹצֵה נָא לְהַעֲנִיקוּ בְּהוֹאֵל.

ומעיר העורך: „כל ימותיך אל תגער במי ששואל ממך חסד ובא בתחנונים ובבקשת „נא“ (!) ותעניקו בהואל, דהיינו בחפץ ולא במעשה (!) מענין הואל משה, או בדברים סכלים (!) כמו נואלו שרי צען, ויותר נראה שהוא משל-עם ולקות מן הגמרא הואיל ואי בעי מתשיל, הואיל ואי מקלעי אורחים. והמבין יבין“. אדמה כי גם המבין לא יבין את הפירושים האלה; לא ידע איך יפורש הואל“ בהפעיל מלשון נואלו שרי צען בנפעל, גם לא ידע מה טיבו של משל-העם הלכות מן הגמרא. אך בבית הבחירה חרוז קניב כתוב ומנוקד כך:

וְאֵל תִּגְעַר יְמוֹתֶיךָ לְשׂוֹאֵל
וְרוֹצֵה נָא לְהַעֲנִיקוּ בְּהוֹאֵל.

חוץ מזה והדומה לו נסדרו לפעמים בהוצאת „אחיאסף“ החרוזים שלא כראוי, כמו בצד 58:

יְמוֹתֶיךָ הַסְּחֹרָה בְּאֲנָשִׁים יִשְׂרָאֵל
סוֹחְרֵיהָ גַם יִשְׂרָאֵלִים.

מלת ישרים אינה במקום הראוי לה.

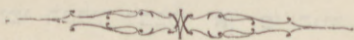
מספר החרוזים בהוצאת „אחיאסף“ הוא קע"ט כמו שהוא בהוצאת דוקס ובכ"ז כתב העורך: חרוזי השיר הם מאה ושמונים ותשעה... (הקדמה צד 47). גם הטעות הזאת מקורה בספר דוקס. המספר שהציג דוקס אצל כל חרוז וחרוז הולך בסדר מן 1 עד 178, אבל אצל החרוז האחרון הבא תיכף אחר זה נדפס בטעות המספר 189 (במקום 179). טעות-

⁽¹⁾ אצל דוקס: ולריה אל סהי סומך לטוניו. כהנלח אחיאסף כממטה מלה סהי ומלה אל נקודה בטעות בסגול

⁽²⁾ המול העיר כי בכ"י כתוב: לסניו.

הדפוס הזאת הולוכה שולל את בעל ס' אוצר הספרים ואת העורך ושניהם כתבו כי בשיר מוסר השכל יש קפיט חרוזים. בהקדמה יגיד העורך כי הוציא את השיר וכתב תולדות רב האי גאון, רק לקוראים מהמון יודעי לשון וספר אשר אין אומנתם להתחקות על שרשי התולדה... (46). ואם כן הדבר, היה לו להעורך לבחור בשביל קוראיו הפשוטים את הנוסחאות הנכונות למען יבינו את אשר לפניהם. אבל הוא לא כן עשה, וכנגד זה יגיש בתולדות רה"ג את רפאפורט למשפט לפני עדת קוראיו „הפשוטים”. ומה לקוראים כאלה להתעבר על ריב כזה? — והנה על השגותיו בנוגע לתולדות רב האי כבר השיבותי בבקורת על מאמרו בהאסיף ונשאר לי רק להביא בכיר הבחינה את דברי ווייס הנוגעים להשאלה: אם המחבר של השיר מוסר השכל הוא רה"ג או לא. דוקס (צד 8 בהערה) הביא כי רפאפורט כתב לו שלפי דעתו אין השיר הזה לרה"ג רק לר"י אבן כספי או לר"י אוזובי. נגד ההשערה הזאת כתב העורך: „המבקר הגדול רש"ל רפאפורט רצה ליחס... ואין אני מודה לו בזה בשום ענין (!), כי למה נעקר קבלה ממקומה... ולא אוכל להתאפק מהעיר במקום הזה על מנהג אצל הרבה מן המחברים המבקרים והוא גרוע מאד בעיני, הנה רבים מהם אשר בתשוקה עזה משתדלים לפעמים ליחס ספרים ודברי חכמה הידועים בקבלה שהם לזה או לזה מן הקדמונים, למחברים מאוחרים בזמן, ואף שאין להם ראיה ברורה על הכרעתם, ודי להם בהשערה מועטת מתוך דקדוק קל כמות שהוא, והורסים בנין בנוי לתלפיות ובונים חרבות למו ולזה קוראים בקרת” (צד 49). עון „המבקר הגדול” איננו גדול מנשא, ולא בנה חרבות לו. כי באמת עוד הדבר בספק. הרש"ל היה הראשון שהתנגד להשערת רפאפורט, והביא (בשנת 1838) ראיות כי רה"ג חבר את השיר מוסר השכל; ובכ"ז כתב: והנה גם אני אינני נשבע, כי שירת מוסר השכל היא לרבנו האי גאון מאחר שהקדמונים לא הזכירו את השירה הזאת (כ"ח ח"ג 182). גם ה' יה"ש כתב כי הוא „מסופק מאד” אם השיר הוא לרה"ג (החלוץ ח"א 106 וח"ג 69). לדעת ר"ש זקש אין השיר לרה"ג רק לר"י גירונדי (החוקר שנה ב' 30). הלא תראה כי עוד הדבר מוטל בספק, ומה עול מצא העורך ברפאפורט לכתוב אותו בתוך „המחברים המבקרים אשר בתשוקה עזה משתדלים”...?

ראינו אפוא מה טיבה של שירת מוסר השכל בהוצאת ווייס. לא אחטא בלשוני אם אומר, כי העורך לא יצא ידי חובתו כלל וכלל. חובת כל המוציא לאור איזה ספר קדמון היא להתבונן על כל ההוצאות, ולבחור בהנוסחאות הישרות. וה' ווייס לא שם לבו גם על ההוצאות המצויות הרבה בעיר מושבו, וע"כ עלה השירה כלה קמשונים.

נוספות לדברי בקורת.

אפריון נמטוי' להחכם ר"א עפשטיין אשר יצא לישע הרב שי"ר ז"ל ותבע את עלבונו כראוי וכנכון, וכל דבריו צדקו יחדו ואין לגרוע מהם מאומה. אך הנני להוסיף עליהם קצת מאשר מצאתי רשום אתי על הגליון: ע' 3. ר' אלעזר הקליר. יש להוסיף על מ"ש הרב שי"ר בהמגיד שי' 256 (למעלה ע' 4) כי גם באגרות שי"ר ע' 187 הודיע לנו כי חזר בו והקדים את זמן הקליר כמאה שנה. — ובדבר מגורו של הקליר, הנה גם היום אחרי אשר עברו ששים וחמש שנה מעת נדפסו תולדותיו, ואחר כל הנדרש והנחקר על זה, והח' צונץ חזר בו מדעתו שחי בצרפת או ביון וחשב אח"כ כי חי בארץ ישראל, וכ"ד הח' גרעץ במכתבו 1860 ע' 58 החדשי ובקורות היהודים, וכ"ד ר' פנחס פראנקל במאמרו על הקליר בענציקלאפדיע של ערש כרך ל"ב, ורשד"ל חזר בו מדעתו כי ה' בצרפת או באשכנז וחשב אח"כ כי חי בבבל — הנה נמצאו באגרות שי"ר שם ראיות חדשות כי חי באיטליא — ובזמן אחרון הסכים לזה החכם דערנבורג וכ"ד החכם ר"א ברלינער בספרו קורות היהודים ברומי ח"ב ע' 16, אך הוסיף כי לדעתו ה' מארץ ישראל ומשם בא לאיטליא, ויש להביא רא' לדעתו זאת, ממה ישמובא בכרם חמד ח"ו ע' 25 כי בכל ארץ לומברדיא לא היו אומרים יסוד של ר' ינאי רבן של הקליר אשר ה' בא"י (כהסכמת רוב החוקרים) מפני כבודו של ר"א הקליר אשר ה' שוכן אתם באיטליא. וגם הרב שי"ר לא אמר (כאשר הביא ה' ווייס בשמו) כי נולד באיטליא רק כי חי שם. — ומ"ש החכם ווייס, הדבר שמור לי להראות כי כבר זמן רב קודם רסיג' חי זה הפייטן כי מצאתי בתשובה מהגאון ר' נטרונאי וכו' שכבר בזמנו היו נוהגים בבבל לומר פיוטי הקליר" —

הנה הוא כתב כזאת בספרו דו"ד בשנת תרמ"ז (ח"ג 118) ועוד בשנת הרליא הראה על זה ר' שמרי' צוקרמאן ז"ל בכבוד הלבנון (ש"ה 247). ולפניו הח' גרעץ במכתבו החדשי 1859 ע' 408. ואני העירתי שם (ע' 328 כי הסיום: „אבל בקבוץ גליות ובהקבץ בתולות אסור לאומרו' נמצא רק בשוית חמדה גנוזה סי' ג' ולא בשבלי הלקט הנדפס וגם לא בכ"י (אשר נדפס כעת בשם שה"ל השלם ע"י החכם ר' שלמה באבער) ולכן אין רא' מתשובה זאת כי אולי נתוסף סיום הנ"ל אחרי כן ואיננו מר' נטרונאי. ומה יוסיף עוד החכם ווייס: „דברי רוח המה וכו' שמאיטליא הובאו פיוטי הקליר לבבל" אך מי הגיד לו כי הובאו לבבל? הלא הגאון (אם הסיום גם ממנו) היה יכול להשיב כן לשואליו אשר לא היו בבבל רק בחוץ לארצו. ובאמת השיבו הגאונים רוב תשובותיהם למדינות אחרות.

ע' 5. הירושלמי והגאונים. עי' גם שיורי ברכה לר"ש זקש ז"ל עי' 42 שכתב: ובצדק העיר הר"ש בלאך שלא עסק רש"י כ"כ בירושלמי (כמו הגאונים עוד לפניו כאשר הוכיח הרב הגאון הג' מ"ה שייר וסעד לו מהקדמת ס' פאת השלחן שבדרך זה חשב גם הגאון ר' אלי ווילנא ז"ל). ועי' מבוא הירושלמי לרה"ז פראנקעל ז"ל דף קל"ב שכתב: הרבנים סבוראי והגאונים וכו' לא נזכר הירושלמי לא בספריהם ולא בתשובותיהם וכו' וכבר עמד הגאון רש"ל רפ"פ ז"ל על זה בכרם חמד שנת תר"א והוכיח כן בדברים כי נעמו, ונוסיף להביא עוד ראיה לזה וכו' והראשון המביא הירושלמי הוא רבנו סעדי' גאון וקראו בשם תלמוד א"י וכו'. ובדף קס"ה כתב: והנה בשנת תרכ"ה יצא לאור בווארשא סדר דרב עמרם ושם הובא הירושלמי בכמה מקומות אך לא מר בר רב אשי חתם על ההוא סדר וכו', אמנם באמת הוא סדור ר' עמרם גאון אך נתוספו בו הרבה דברים וטובא בו גם רס"ג עי' מה שכתבתי ב"שרון (ש"ה דף קל"ח) ולכן אולי נתוספו גם המקומות מירושלמי. והנה החכם ר"נ ברילל כתב ביאהרביכער שלו ח"א 227 כי ר' נחשון מביא הירושלמי כמבוא בס' האשכול ח"ב 166. אמנם תשובה זאת נמצאת גם בתשובות גאונים קדמונים ס"י ל"ו ושם לא נמצא סוף התשובה: ולתלמיד דמערבא וכו' ולכן אין ראיה מתשובה זאת כי אולי סוף התשובה היא הוספה מאוחרת.

ע' 6. רב האי גאון. רפאפורט הביא שתי הנוסחאות והכריע וכו' לצד הנוסח וכו' שבאגרות הרמב"ן במאגאצין לההר"א ברלינער ח"ה 186 הראיתי כי גם הר"נ קראחמאל בסוף ספרו מורה נבוכי הזמן הכריע כן וכתב: ונ"ל ברור עוד כי שני העתקות האלה נעשו בברצלונא בימי הרשב"א לצורך ידוע והשמיטו בשניהם מה שלא היה לצרכם — החכם אג"ג כתב עוד הפעם כי נתוספו הדברים באגרות הרמב"ן במ"ע שלו לשנת 1862 אך שם כתב כי אולי הר"י ישר' מקנדיא הוא בעצמו המוסיף וכן דעת הרב המשי"ח בא"י ה"ס. והנה במכתב חדשי לר"פ 1862 עי' 37 הדפיס החכם גרעץ תשובת רב האי לר' שמואל הנגיד בשלימותה מתוך ס' מאירת עינים כי לר' יצחק דמן עכו, והאריך שם (וכמו כן בקורות היהודים שלו ח"ו) כי כלה מזוייפת ממתנגדי הפילוסופיא. והח' אג"ג השיב עליו במ"ע שלו 1862 עי' 206. ור"נ ברילל ביאהרביכער שלו ח"ט 120 כנראה שהסכים לדעת החכם גרעץ. ולדעת החכם הרכבי בזכרון ר' שמואל בן חפני עי' 50 רק לסוף האגרת היא מזוייפת. והדבר צריך עוד דרישה וחקירה ואין כאן מקומו להאריך בזה.

ע' 9. אמורא. ה' ווייס הוא שונה פה עוד הפעם מה שכתב כבר בבית תלמוד ח"א עי' 7 הערה 16. ועי' גם מה שהשיב לו בעל השחר שנה עשירית עי' 55: וכבר כתב זאת בעל הערוך וכו' ובא הח' קאהוט וכו', והראה את המקומות בבבלי וירושלמי וכו' אשר יבוא כותב המאמר ויתפאר בהם נגד הגאון רש"ל רפ"פ וימצא שעת הכושר להתנפל עליו ולחלל כבודו וכו' ולא היה לו לכה"פ להרחיב כה לשון על רש"ל רפ"פ וכו'.

